

International legal status of armed and semi-armed (irregular) formations

Міжнародно-правовий статус збройних та напівзбройних (нерегулярних) формувань

Oksana Sokyrynska

Key words:

armed formations, semi-armed (irregular) formations, partisans, civil patrols.

Ключові слова:

збройні формування, напівзбройні (нерегулярні) формування, партизани, цивільні патрулі.

Сьогодення світової спільноти, конфлікти, що виникають не тільки між державами, але й всередині них, а також маскування зовнішнього конфлікту під внутрішній, ведення політики інформаційної та гібридної війни, розпалювання всередині суспільства загальної нетерпимості до окремих категорій населення та використання цієї ситуації для розв'язання збройних конфліктів – поширена практика, яка використовується найчастіше у світі для розпалювання міжнаціональної нетерпимості. За такими діями держави здебільшого приховують економічний складник, бізнес-інтереси. Звичайно, що наважуватись на такі дії можуть країни з розвиненою економікою, такі, що мають територіальні претензії, а також ті, що заручилися відповідною підтримкою ззовні. Правові можливості врегулювання конфліктів як міжнародного, так і внутрішнього характеру державами-суб'єктами міжнародного права диктують необхідність розглянути та встановити міжнародно-правовий статус учасників цих конфліктів, поділ їх на категорії та визначення основних особливостей цього статусу залежно від характеру конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право в теорії та в нормативних актах по-різному визначає поняття збройних та напівзбройних формувань, але всі вони зводяться до того, що це легальні збройні формування, які не входять у структуру регулярної армії. Визначення «збройне» не є правовим терміном, тому може бути застосоване до загонів народного ополчення, з'єднань добровольців і навіть до поліцейських підрозділів, що беруть участь у збройному конфлікті. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, збройні формування є бойовими одиницями. Це означає, що їх має очолювати командир, який несе відповідальність за дії з'єднання, члени цього формування повинні мати знаки відмінності, відкрито носити зброю та дотримуватись законів і звичаїв війни.

Коли учасники збройного формування, що беруть участь у міжнародному конфлікті, потрапляють в полон, на них, як і на всіх легальних комбатантів, поширюються положення Женевської конвенції про захист військовополонених¹. Поводження з ними, як і з будь-яким затриманим протягом конфлікту, повинно бути гуманним, сторона конфлікту, що тримає військовополонених, повинна оберігати їх від небезпек війни, забезпечувати харчуванням та необхідною медичною допомогою, а також дозволяти цим особам здійснювати зв'язок із зовнішнім світом через Міжнародний комітет Червоного Хреста. Як інші учасники конфлікту, вони також не можуть бути притягнуті до суду на підставі тільки того факту, що такі особи брали участь у бойових діях, хоча вони можуть бути інтерновані до завершення конфлікту як військовополонені та, як і інші комбатанти, відповідати за військові злочини перед судом.

Хоча функції воєнізованих формувань зазвичай не мають протизаконного характеру, уряди під час їх створення досить часто керуються бажанням тримати ситуацію під контролем і водночас залишатися в тіні. Нерідко такі формування слугують прикриттям для урядів, які свідомо порушують закони міжнародного права, і допомагають політичним лідерам уникнути прямої відповідальності за військові злочини. Однак часто воєнізовані формування керуються у власній діяльності положенням публічного права і підкорюються командуванню регулярної армії. Наприклад, у колишній Югославії саме воєнізовані формування скоїли більшість військових злочинів, на їхньому рахунку багаточисельні акти насилля, вбивства

¹ Женевська конвенція про поведження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_153.

мирного населення, чоловіків, жінок і дітей, зґвалтування, мародерство та проведення компанії терору з метою виселення всіх «несербів» із територій, які завжди вважалися етнічно змішаними². Оскільки їх офіційно визнано збройними угрупованнями, то за законами міжнародного права вони, безумовно, повинні нести відповідальність за всі скоєні ними військові злочини, злочини проти людства та геноцид. Тільки через три роки після конфлікту Слободан Мілошевич в одному зі своїх інтерв'ю назвав ці формування добровольців «зграєю бандитів та вбивць»³. Він говорив, що ідеться «всього про кілька тисяч людей»⁴, участь яких у війні «не мала суттєвого значення»⁵, однак, за даними комісії експертів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), кількість таких «добровольців» перевищувала двадцять тисяч, а отже, вони відігравали значну роль у вчиненні на цій війні військових злочинів.

Гуманітарне право не забороняє урядам реалізацію їхнього права на приборкування повстань і, безумовно, допускає призов на військову службу в так звані цивільні патрулі, однак оцінює негативно насильницьке примушування до служби в таких патрулях. Наприклад, міжамериканська комісія із прав людини декілька разів заявляла, що створення в Гватемалі цивільних патрулів можна вважати обмеженням свободи або формою примусової праці, тобто порушенням ст. ст. 6, 7 та 22 Американської конвенції із прав людини⁶.

Відповідальність за порушення цивільними патрулями міжнародного гуманітарного права та прав людини зазвичай покладається на відповідний уряд тієї країни, яка не змогла врегулювати конфлікт так, щоб цивільні патрулі діяли в межах закону. Особливо це стосується тих урядів і військових начальників, які здійснювали формування цих патрулів. Окрім того, у межах норм прав людини уряди будуть нести відповідальність і тоді, коли їм не вдається попереджувати акти насилля, що їх скоюють приватні збройні угруповання.

Окрім того, дуже часто до комбатантів, що належать до воєнізованих формувань, міліції, поліції, формувань добровольців, організованого руху опору або повсталі сторони застосовується термін *нерегулярні війська*. До таких військ часто належать особи, які не задіяні безпосередньо у військовій службі, вони можуть не носити уніформи та зброї навіть під час виконання військових обов'язків. Водночас нерегулярні війська можуть так само бути частиною збройних сил держави, як, наприклад, у Швейцарії, де армія майже цілком складається з поліцейських формувань і носить форму встановленого зразка.

У збройних конфліктах внутрішнього характеру найбільш важлива особливість нерегулярних військ полягає в тому, що вони надають перевагу так званому «змішуванню» із цивільним населенням, а отже, досить часто наражають на небезпеку цивільне населення, оскільки під час спроби нейтралізувати нерегулярні війська повстанців урядові сили можуть знищити чи завдати шкоди цілим селам і містам.

Термін «нерегулярні війська» не є синонімом поняття «партизани». Відповідно до положень гуманітарного права, партизанів відрізняє їхня тактика – засідки, снайперський вогонь та диверсії. Нерегулярні війська можуть взагалі не використовувати таку тактику, хоча, з іншого боку, її можуть застосовувати регулярні збройні сили.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, партизани належать до категорії нерегулярних формувань. Термін «партизан» зазвичай вживається на позначення нерегулярних формувань, які опираються окупації країни іноземними військами, наприклад, французькі «маки», партизанські загони Радянського Союзу під час Другої світової війни. Відповідно до особливостей формування та поставлених завдань, партизани можуть діяти на окупованій території або за її межами. Навіть у конфліктах внутрішнього характеру захоплені в полон партизани мають правовий захист. Партизанська війна, з погляду норм Міжнародного гуманітарного права, не вважається незаконною. Партизани повинні дотримуватися законів і звичаїв війни, як і регулярні війська.

У міжнародних конфліктах нерегулярні війська можуть вважатися законними комбатантами і мають право на статус військовополонених, якщо вони дотримуються визначених стандартів. Ці стандарти гарантують права законного комбатанта та передбачають, що вони зовні повинні відрізнити себе від цивіль-

² Югославські війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

³ Слободан Мілошевич. URL: <https://ru.wikiquote.org/wiki/>.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Американская конвенция о правах человека. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

ного населення (тобто виглядати як комбатанти); відкрито носити зброю під час бою чи виконання іншого військового завдання; підкорюватися відповідальним командирам і загалом дотримуватися міжнародних норм, які регулюють збройні конфлікти, тобто законів і звичаїв війни. Невідповідність цим стандартам може призвести до розгляду такої ситуації в суді або покарання за ворожі дії. Водночас найманці, за визначенням положень Додаткового протоколу I від 1977 р., не мають права на статус військовополоненого⁷.

У Додатковому протоколі I від 1977 р. зроблено спробу урахувати реалії партизанської війни, зокрема практику, яка була започаткована та встановлена партизанами щодо переховування серед цивільного населення або відповідного маскування. Одна зі спірних норм Протоколу вимагає тільки одного – щоб партизан-комбатант, який бере участь у міжнародному збройному конфлікті, відкрито носив зброю перед самим нападом. Ця норма була причиною, через яку деякі країни не ратифікували даний документ, оскільки вважають, що вона є кроком назад стосовно захисту цивільного населення під час міжнародного збройного конфлікту, тому що збільшує правові можливості партизанів наражати цивільне населення на небезпеку.

У внутрішніх збройних конфліктах немає статусу військовополоненого, а тому уряд має право судити своїх озброєних ворогів за зраду або інші насильницькі дії. Однак, відповідно до загальної для Женевських конвенцій 1949 р. ст. 3⁸ і більш спірного Додаткового протоколу II від 1977 р., який не набув широкого визнання, кожен такий судовий розгляд повинен здійснюватися «судом, що належним чином створено, за наявності судових гарантій, які визнані необхідними всіма цивілізованими націями»⁹. Відповідно до цієї ж статті, щоб партизанів кваліфікували як комбатантів, вони мають виконувати вимоги звичайного права, тобто насамперед дотримуватися дисципліни, законів і звичаїв війни. Повстанці повинні гуманно ставитися до захоплених ними в полон цивільних осіб та урядових військових. Крім того, вони можуть застосовувати до цих осіб покарання лише після справедливого судового розгляду.

Навіть за дотримання всіх норм у конфліктах внутрішнього характеру партизани мають привілеї комбатантів у дуже обмеженому обсязі. У разі їх захоплення силами уряду вони підлягають суду за повстання, заклик до повстання та за діяння, які скоїли як партизани, наприклад, вбивство чи пошкодження майна. Якщо це допустимо внутрішнім правом країни, то до них може бути застосована смертна кара, якщо їх буде судити та виносити вирок справедливий суд.

У підсумку можна дійти висновку, що світова спільнота сьогодні втрачає позиції загального миротворця, якщо не переглянути деякі процедури ухвалення рішень Радою Безпеки ООН, ставлення держав – світових лідерів до загальної ситуації у світі щодо врегулювання конфліктів стосовно забезпечення правового статусу учасників міжнародних і внутрішніх конфліктів, збройних та нерегулярних формувань може вийти з під контролю ООН і світової спільноти.

Анотація

Стаття присвячена проблемам формування поняття міжнародно-правового статусу збройних та нерегулярних формувань. Проаналізовано категорії таких формувань і визначено основні відмінності учасників збройного конфлікту міжнародного та внутрішнього характеру. Проаналізовано міжнародно-правові нормативні акти щодо даної проблеми.

Summary

The article deals with the problems of the concept definition for international legal status of armed and irregular groups. The categories of such groups are analyzed and the main distinctions between the members of the international and non-international armed conflicts are determined. The article analyzes the international legal acts conceding this problem.

⁷ Додатковий протокол до Женевських конвенцій. URL: <https://uk.wikipedia.org/.../>.

⁸ Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_154.

⁹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Протокол II від 8 червня 1977 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

Використана література:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_153.
2. Югославські війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. Слободан Милошевич. URL: <https://ru.wikiquote.org/wiki/>.
4. Американская конвенция о правах человека. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій. URL: <https://uk.wikipedia.org/.../>.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_154.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру Протокол II від 8 червня 1977 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_200.

Oksana Sokyrynska,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor at the Department of Public Law Disciplines,
Faculty of Law and Linguistics
Bila Tserkva National Agrarian University